

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie. Wydział Nauk Społecznych

NORBERT G. PIKUŁA

ORCID ID: 0000-0001-7862-6300

norbert.pikula@up.krakow.pl

*Rola seniorów w budowaniu tożsamości narodowej osób
mieszkających na obczyźnie*

The Role of Seniors in Building the National Identity of People Living Abroad

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule skoncentrowano się na kategorii tożsamości narodowej w perspektywie realizacji sensu życia i zaspokojenia potrzeb społecznych przez osoby starsze mieszkające na obczyźnie (Polonia Kanadyjska). W odniesieniu do teorii kształtowania tożsamości oraz życia w wielokulturowym świecie przedmiotem badań uczyniono postawy patriotyczne osób starszych. Ich celem było poznanie i opisanie, jak rozumieją ojczyznę i tożsamość narodową osoby starsze urodzone w Polsce, a żyjące na obczyźnie. Problem badawczy przyjął postać pytania: Jaka jest rola osób starszych w budowaniu tożsamości narodowej osób mieszkających na obczyźnie? W celu ukazania znaczenia i wartości działań podejmowanych przez osoby starsze na rzecz kształtowania tożsamości narodowej młodych pokoleń przeprowadzono wywiady wśród 36 seniorów mieszkających w Kanadzie. W odniesieniu do doświadczeń i potrzeb związanych z transmisją kultury i tradycji narodowych Polaków wskazano na ich rolę i znaczenie w kształtowaniu tożsamości narodowej oraz na potrzeby sięgania do narodowych tradycji w celu kultywowania wartości charakterystycznych dla narodu polskiego. W konkluzjach zaproponowano działania umożliwiające kształtowanie tożsamości narodowej osób żyjących na obczyźnie.

Słowa kluczowe: tożsamość; osoba starsza; poczucie sensu życia

WPROWADZENIE

Przyjmując za Jerzym Nikitorowiczem (2005, s. 16), że „podstawową funkcją edukacji jest przygotowanie świadomych i odpowiedzialnych pokoleń na globie ziemskim do życia w dialogu rozumiejącym i współodczuwającym, realizujących

własną tożsamość i wspierających innych w tym zakresie”, należy podejmować różnego rodzaju projekty edukacyjne wspierające dzieci i młodzież w procesie tożsamości kulturowej, narodowej. W tym celu można skorzystać z potencjału osób starszych, zwłaszcza w odniesieniu do budowania tożsamości kulturowej czy narodowej Polaków żyjących na obczyźnie.

Uważam, że jest to przedsięwzięcie niezwykle ważne, szczególnie dlatego, że globalizacja, ale też inne zjawiska typowe dla społeczeństw XXI w., „zmieniła naturę tożsamości, wyłuskała z kontekstu roli społecznej” (Kłoskowska, 1996, s. 16), co rodzi niepokój człowieka i grup społecznych. Niejednokrotnie prowadzi to do oporu wobec zmian, szukania sposobów na zachowanie własnej odrębności, niepowtarzalności (Kłoskowska, 1996, s. 16). Pojawiające się i obserwowane negatywne zjawiska (w tym dezorientacja kulturowa) są efektem „rozłamu międzypokoleniowego i braku przewodników, są też wynikiem rywalizacji międzypokoleniowej. Nieprzystawalność idei i wartości pokoleniowych może prowadzić do samounicestwienia kultury, gdyż jej trwanie uwarunkowane jest międzygeneracyjnym przekazem wzorów zachowań w obrębie grupy” (Nikitorowicz, 2005, s. 18). Starsza generacja, odpowiedzialna za transmisję kultury, bardzo często w wyniku zmian globalizacyjnych i wynikającej z nich „dezorientacji, zagubienia tożsamościowego, braku kompetencji i wypracowanych kryteriów” (Nikitorowicz, 2005, s. 18) nie potrafi o nią zadbać. Niejednokrotnie starsze pokolenie nie wie, co zaproponować młodszemu, a przecież w nich oraz w ich potrzebach tkwi potencjał możliwy do zagospodarowania czy wykorzystania w pracy z młodymi osobami na rzecz budowania ich narodowej tożsamości. Z punktu widzenia psychologii to właśnie różnego rodzaju potrzeby odgrywają istotną rolę w życiu jednostki żyjącej i działającej w danym środowisku i w danych warunkach. Są one jednym z czynników dynamizujących ludzkie działanie. Przynależność osób starszych do danej grupy, szacunek, miłość i akceptacja oraz właściwe relacje międzyludzkie zaspokajają potrzebę afiliacji, mogą też stać się podstawą zaspokojenia potrzeby uznania i społecznej użyteczności w odniesieniu do zadań na rzecz budowania tożsamości młodych pokoleń, młodych Polaków, zwłaszcza tych żyjących na obczyźnie.

Celem artykułu jest ukazanie roli osób starszych w budowaniu tożsamości narodowej Polaków żyjących na obczyźnie z uwzględnieniem ich doświadczeń tożsamościowych, narodowych, kulturowych, wyrażających się w aktywności patriotycznej oraz w tęsknocie za ojczyzną.

KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ A DOŚWIADCZENIE SENSU ŻYCIA OSÓB STARSZYCH

Kształtowanie tożsamości jest niezwykle istotne dla ludzkiego życia. Tożsamość jest uznawana:

(...) za rodzaj samowiedzy jednostki, jej sądów, wyobrażeń i poczucia wartości. Jest ustawicznym zadaniem do wykonania, odnawiającym się z uwagi na ciągle interakcje, doświadczenia, nieustanne rewizje poglądów i postaw oraz dialog wewnętrzny. W tym wszystkim niezbędne jest zaufanie do siebie, wiara we własne siły i możliwości oparta na tożsamości rodzinnej. To dzięki niej odnajdziemy się w kulturze światowej jako pełnoprawny uczestnik. (Nikitorowicz, 2007, s. 61)

Zakładając, że tożsamość powstaje w relacjach z innymi, ważne jest:

(...) poznanie i zrozumienie warunków społeczno-kulturowych, które inspirują procesy organizujące, regulujące i motywujące jednostki. Środowisko i sytuacja dnia codziennego dostarczają materiału konstrukcyjnego do kształtowania tożsamości jako procesu stawania się, w którym zawarty jest stosunek do innych, w którym ma miejsce spotkanie teraźniejszości z przeszłością i antycypowaną przyszłością. (Nikitorowicz, 2000, s. 63)

Każdy z ważniejszych kontekstów społeczno-kulturowych jest źródłem budowania i potwierdzania tożsamości osobowej człowieka. Tożsamość „jako zjawisko i proces złożony, wielowymiarowy, może być kształtowana z wielu kultur” (Nikitorowicz, 2000, s. 63), ponieważ człowiek, będąc usytuowanym w obrębie różnych czynników, z każdego czerpie pewne elementy samookreślenia, kształtując ją (Nikitorowicz, 2000, s. 63).

Można zatem powiedzieć, że tożsamość człowieka kształtuje się „w konkretnej grupie pod wpływem określonej kultury. Człowiek nie ma możliwości tworzenia obrazu siebie, koncepcji siebie czy identyfikowania się (przynależności) z kimś, jeżeli nie znalazł grupy odniesienia, czyli osób znaczących dla siebie oraz dziedzictwa kulturowego” (Nikitorowicz, 2007, s. 60). Szczególne znaczenie z perspektywy tego ujęcia ma kształtowanie tożsamości narodowej przez Polaków żyjących na obczyźnie. Jako proces kształtowanie tożsamości osób żyjących na obczyźnie nie jest łatwe – niemałą rolę moim zdaniem odgrywają w nim osoby starsze, żyjące na obczyźnie, a urodzone w Polsce. Zadanie transmisji wartości, tradycji i kultury narodowej realizowane przez osoby starsze postrzegam jako cenne zarówno dla młodych pokoleń, jak i dla rozwoju i budowania sensu życia i istnienia osób starszych. Podejmowanie przez nich takiego zadania pozwala na zaspokajanie ich potrzeb, wśród których najważniejsze to potrzeba społecznej użyteczności, akceptacji i więzi emocjonalnej. Nadają one sens życiu starzejącego się człowieka. Szczególnie ważne stają się więc potrzeby (czy raczej oczekiwania) o charakterze psychospołecznym. Clark Tibbitts wyróżnił następujące potrzeby:

- wykonywania społecznie użytecznych działań,
- uznania za część społeczności, społeczeństwa i grupy oraz odgrywania w nich określonej roli,
- wypełniania powiększonego wolnego czasu w satysfakcjonujący sposób,
- utrzymywania normalnych stosunków towarzyskich,

- uznania jako jednostki ludzkiej,
- stwarzania okazji i sposobności dla autoekspresji oraz poczucia dokonań,
- odpowiedniej stymulacji psychicznej i umysłowej,
- ochrony zdrowia i dostępu do opieki zdrowotnej,
- odpowiednio ustalonego trybu życia i utrzymywania stosunków z rodziną,
- duchowej satysfakcji (Tibbitts, 1960).

Jak wynika z przytoczonej klasyfikacji Tibbittsa, pierwsze sześć potrzeb odnosi się do relacji z otoczeniem, uznania, szacunku i troski. Szczególnie ważna dla seniorów jest potrzeba uznania, często zaspokajana przez doświadczanie prestiżu rozumianego jako okazywanie im należnego szacunku w najbliższym otoczeniu. Starszy człowiek potrzebuje bowiem w większym stopniu niż we wcześniejszych fazach życia więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi pod względem wartości, kultury. Właśnie w rodzinie mogą być zaspokajane potrzeby społeczne oraz egzystencjalne, ale też inne ważne dla seniorów. Uzyskane wsparcie i doświadczenie uznania umożliwia im samorealizację w różnych sferach życia – kształcanie, samodoskonalenie, rozwój (Obuchowski, 1983). Bliskość emocjonalna oraz więzi rodzinne osób żyjących na obczyźnie, szczególnie zaś rodzin, w których żyją seniorzy, mogą stać się niezwykle ważnymi czynnikami budowania poczucia tożsamości narodowej przez młodsze pokolenia, urodzone i wychowywane już w innym kraju niż kraj pochodzenia przodków (seniorów). W tej perspektywie obecność seniorów w rodzinie można rozpatrywać również w kategoriach odpowiedzialności w zakresie podstawowych zadań za przekazywanie wartości, tradycji czy kultury kraju ich pochodzenia oraz rozbudzania poczucia narodowej tożsamości i dumy u młodych Polaków żyjących na obczyźnie (emigracji). Ponadto podjęcie odpowiedzialności za kształtowanie tożsamości narodowej młodych pokoleń może stać się podstawą zaspokojenia potrzeb i budowania poczucia sensu życia przez osoby starsze, aby nie pojawiła się pustka egzystencjalna. Takie usensownienie życia nadaje biografii osoby starszej specyficzną wartość. Dzięki niemu znajduje w sobie i w tym, co robi, „racje niezbędne do stawania się ważnych celów i do przewycięzania związanych z nimi trudności. Nawet niepowodzenia straty nie powodują przygnębienia i apatii” (Obuchowski, 1990, s. 7), gdy działanie człowieka jest fragmentem szerszego kontekstu. Sukces – jako efekt działań sensownych – jest źródłem satysfakcji wzbogacającej jakość życia.

Starość jest tym etapem życia, kiedy właściwie chyba każdy człowiek zadaje sobie pytania dotyczące sensu ludzkiej egzystencji. Zdaniem Obuchowskiego posiadanie i realizowanie sensu życia powoduje, że osoba u schyłku swojego życia może nie uważać go za zmarnowane i gotowa jest pożegnać się z nim z poczuciem spełnienia (por. Obuchowski, 1990, s. 17). Jest to możliwe wówczas, gdy angażuje się w zadania dalekie, dla których warto żyć. To pomaga w pokonywaniu narastających wraz z wiekiem naturalnych zmian sprawności, utrudnień i problemów. Człowiek, który nadaje swojemu życiu sens i realizuje cele, skutecznie pokonując

trudności, rozumie coraz lepiej ich istotę i tworzy nowe jakościowo sposoby działania (Zych, 2009). Można powiedzieć, że z biegiem lat staje się nieustannie lepszy i mądrzejszy (por. Obuchowski, 1990, 2000). Jak podkreśla Viktor E. Frankl (1976, s. 76): „Człowiek nie chce istnieć za wszelką cenę, ale tym, czego chce naprawdę, to żyć z sensem. Dla egzystencji miarodajne i decydujące jest nie jej trwanie, lecz pełnia jej sensu”. Dla osoby starszej poszukiwanie sensu oznacza nadawanie sensu samemu sobie i swojemu życiu (por. Böhm, 2002, s. 147).

Odnosząc się do życia osób starszych na obczyźnie, można powiedzieć, że podstawą poczucia sensu życia, które podlega erozji w sytuacjach trudnych, niepewnych, jest:

(...) trwały i niezachwiany system wartości, poczucie wyższego celu w życiu oraz celów mniejszych, aktualnie realizowanych, które organizują bieżące życie codzienne. Poczucie sensu życia może być i jest wzmacniane zrozumieniem dotychczasowego życia, pozytywnym do niego stosunkiem, w kształtowaniu którego pomocne są osoby emocjonalnie bliskie jednostce. (Niezabitowski, 2007, s. 15)

Człowiek starszy nawet u kresu życia pragnie właściwej dla siebie przestrzeni realizowania możliwości. Ma poczucie godności, chce podejmować decyzje, pragnie być za coś odpowiedzialny, pragnie realizować wartości, chce przeżywać życie jako pełne sensu. Może to osiągnąć, realizując zadania związane z transmisją wartości, tradycji i kultury kraju swojego pochodzenia, kształtując tożsamość narodową swoich potomków, urodzonych i żyjących na obczyźnie. Ukierunkowanie i angażowanie w realizację takich celów, które są związane z uznawanymi wartościami, jakimi są wartości narodowe kraju pochodzenia, ułatwia egzystencję i pozwala na osobiste doświadczanie poczucia sensu życia i spełnienia.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

W związku z tym, że znaczenie osób starszych w budowaniu tożsamości narodowej młodych pokoleń Polaków żyjących na obczyźnie stało się inspiracją do podjęcia naukowych badań, należy najpierw określić cele badań oraz problemy badawcze. Wobec powyższego celem badań uczyniono poznanie i opisanie tego, jak rozumieją ojczyznę i tożsamość narodową osoby starsze urodzone w Polsce, a żyjące na obczyźnie.

Problem badawczy przyjął postać pytania: Jaka jest rola osób starszych w budowaniu tożsamości narodowej osób mieszkających na obczyźnie?

Przeprowadzone badania miały charakter jakościowy. Wnioski i znaczące kategorie wyłonione w toku analizy i interpretacji mogą odnosić się jedynie do populacji badanych osób, a w perspektywie dalszych badań o charakterze ilościowym mogą stać się dla nich podstawą dzięki wyłonionym typowym i nietypo-

wym zjawiskom i kategoriom. W badaniach zastosowano metodę wywiadu. Badani seniorzy odpowiadali na pytania dotyczące ojczyzny, jej znaczenia i wartości w życiu na emigracji, znaczenia tęsknoty za ojczyzną oraz tradycji i dziedzictwa kulturowego Polski w kształtowaniu ich tożsamości narodowej. Aby spełnić metodologiczne kryteria analizy danych wynikające z zastosowanej metody, wypowiedzi badanych osób zostały zakodowane według następujących kategorii: płeć (K – kobieta, M – mężczyzna), wiek badanych i miejsce urodzenia.

Badania przeprowadzono w lipcu i sierpniu 2019 r. wśród 36 uczestników Klubu Seniora w Toronto. W badaniach wzięło udział 31 kobiet oraz 5 mężczyzn. Zastosowano dobór nieprobabilistyczny (nielosowy). Dokonując doboru grupy, kierowano się klasyfikacją wiekową proponowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Do badań zaproszono seniorów w wieku od 60. roku życia. Wiek badanych seniorów zawierał się w przedziałach: kobiety – 62–87 lat, mężczyźni – 65–84 lata.

TĘSKNOTA ZA OJCZYZNĄ A KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Prowadząc badania nad poczuciem sensu życia osób starszych (Pikuła, 2016), przedmiotem zainteresowań badawczych uczyniłem relacje badanych do kraju ich pochodzenia. Relacje te mają charakter nie tylko społeczny, lecz także patriotyczny, świadczący o poczuciu więzi z ojczyzną oraz o świadomości własnej tożsamości narodowej (więź i poczucie przynależności do ojczyzny, do miejsca urodzenia). Dla ponad 85% badanych seniorów (Polonia Kanadyjska) żyjących w Kanadzie Polska to ojczyzna, a dla 10% – miejsce urodzenia i pochodzenia. Większość z nich podkreśliła, że Polska jest krajem, o którym często myślą, z którym czują więź i za którym tęsknią.

Akcentowano również szczególną więź z rodziną żyjącą na obczyźnie (nie tylko w miejscu urodzenia), co daje możliwość kształtowania tożsamości narodowej najbliższych członków rodziny. Działania na rzecz budowania tożsamości narodowej badani podejmują chociażby poprzez szczególną pielęgnację i celebrowanie spotkań rodzinnych, uroczystości, świąt związanych z polskimi tradycjami i obyczajami. Można zatem powiedzieć, że życie na emigracji/obczyźnie wzmaga i intensyfikuje troskę o pielęgnowanie dobrych relacji i więzi z rodziną, aktywizując w tym zakresie seniorów, którzy w sposób szczególny czują się odpowiedzialni za transmisję polskich wartości i kultury do życia młodszych pokoleń.

Zaprezentowane poniżej wyniki badań potwierdzają, że dla osób starszych ojczyzna jest najwyższą wartością, a troska o pielęgnowanie tradycji i kultury narodowej jest dla nich zarówno misją, jak i sensem życia. W wartościach bowiem, w tradycjach żywo kultywowanych przez młode pokolenia ma szansę przetrwać na obczyźnie wszystko to, co w wielokulturowym świecie pomaga na zachowanie

własnej tożsamości narodowej i transmisję dóbr kultury w kolejnych pokoleniach.

Najbardziej w wywiadach z seniorami z Polonii Kanadyjskiej żyjącej w Kanadzie zostały wyeksponowane aspekty związane z poczuciem tożsamości narodowej, co potwierdzają słowa badanych: „Ojczyzna jest dla mnie ukojeniem i źródłem dumy, że mam taki kraj z bogactwem swych dziejów. (...) daje mi uczucia i przekonanie, że mam takie miejsce na ziemi, do którego mogę wrócić, gdy zechcę, gdzie są moje korzenie” (K, 66, Podhale). Podtrzymywanie tożsamości narodowej przejawia się w pielęgnowanej w rodzinie mowie ojczystej w trosce o kulturę języka ojczystego. Badani podkreślili, że jest to dla nich duża wartość: „Urodziłam się na Wileńszczyźnie i dzięki mojej matce, która była wielką patriotką, nauczyłam się po polsku czytać i pisać (choć z błędami)” (K, 82, Lida), „Nie znam języka angielskiego, jestem dumna z języka ojczystego i w nim tylko rozmawiam” (K, 86, Stożyska). Uzyskane dane są zbieżne z wynikami badań National Identity Study w ramach International Social Survey Programme (za: Bokszański, 2006, s. 39–48), z których wynika, że język ojczysty jest tym, co najmocniej potwierdza tożsamość narodową badanych osób. Poza przekazywaniem języka ojczystego niezwykle ważne dla seniorów są tradycje, święta zakorzenione w polskich obyczajach: „Bardzo wspominam Polskę często i tęsknię również, ale mam już Rodzinę własną w Kanadzie i tu moją Polskę pokazuję w tym, że obchodzimy wszystkie święta, a zwłaszcza naszą »Wigilię«” (K, 71, Tarnów), „Szczególnie ważne są bogate tradycje – święta Bożego Narodzenia, Wielkanoc, Wszystkich Świętych” (K, 65, brak miejsca urodzenia), „Podziwiam piękne tradycje polskie. (...) jestem dumna, że Polska mimo bardzo trudnej historii wydała wielu wybitnych ludzi – od artystów, pisarzy, do świętych, np. J.P. II” (K, 73, Podkarpacie). Wspomnienia dotyczące ojczyzny umożliwiają badanym nie tylko powrót do kraju lat młodości czy dzieciństwa, lecz także nakładają obowiązek przekazywania „pięknych polskich tradycji i obyczajów oraz kultywowania ich” (K, 69, Stalowa Wola). Każda rozmowa o Polsce wywoływała w respondentach tęsknotę za ojczyzną, rodziną, bliskimi, korzeniami. W Kanadzie nie zawsze czują się „jak u siebie”: „Wyobcowanie i samotność, brak znajomych i języka angielskiego, inne tradycje i poglądy – czasami rozmawiam przez telefon z rodziną z Polski – pogłębia moją tęsknotę za krajem” (K, 73, Szczecinek), „Często dopada mnie tęsknota za kulturą, obyczajami, za wspomnieniami z młodości” (K, 65, brak miejsca urodzenia).

Z przeprowadzonych badań wynika, że seniorzy żyjący na obczyźnie wykazują przywiązanie do narodu o charakterze symboliczno-afektywnym (Skarżyńska, 2008, s. 60). Przejawia się to w sentymentalnym przywiązaniu do wartości narodowych, tradycji i kultury narodowej (Skarżyńska, 2008, s. 60), które są źródłem dumy i są przekazywane młodym pokoleniom dla podtrzymania narodowego dziedzictwa i rozbudzenia poczucia patriotyzmu. Wśród badanych byli również tacy, którzy zwrócili uwagę na jeszcze jeden aspekt tęsknoty. Jedna

z respondentek podkreśliła: „Bardzo boję się starości w Kanadzie i martwię się o nią, ale i też modłę, żeby nie brakło Polakom na emigracji polskich księży, bo oni przekazują nasze wartości, kulturę” (K, 67, Grybów). Jak widać, osoby starsze dostrzegają znaczenie osób duchownych w kultywowaniu wartości i tradycji narodowych oraz w kształtowaniu (poza nimi) tożsamości młodszych pokoleń. Istotne są też polskie media oraz przynależność do wspólnoty Polaków (np. przy parafiach, polskich instytucjach), ponieważ pozwalają zmniejszyć tęsknotę i dają poczucie udziału w życiu Polski: „Przez media i polskie środowisko łatwiej jest znieść oddalenie od ojczyzny” (M, 73, brak miejsca urodzenia). Te aspekty tożsamości narodowej również potwierdzają typ przywiązania do narodu o charakterze symboliczno-afektywnym.

Dla badanych osób niezwykle ważna jest rodzina – zarówno ta na obczyźnie, jak i ta mieszkająca w Polsce. Daje ona seniorom siłę i pozwala im usensownić swoje życie, ponieważ mogą przekazywać tradycje i wartości „przywiezione z Polski” (K, 70, Augustów) i „wszystkie wspomnienia z domu rodzinnego” (K, 70, Bochnia) oraz podtrzymywać to, co zostało w chwili wyjazdu utracone: „Brak mi spotkań rodzinnych i towarzyskich” (K, 65, Ptaszkowa), „Lata dziecięce i młodzieńcze spędzone w Polsce będą wspominać do końca życia. Rodzina i przyjaciele, których pamiętam, byli dla mnie autorytetem, przykładem i wzorem do naśladowania, szczególnie moi profesorowie, nauczyciele lat 60., a nawet 50.” (K, 75, Podhale). Tęsknota za ojczyzną przejawia się w tęsknocie za tradycyjną Polską rodziną, z wartościami, tradycjami i obyczajami, kulturą i historią: „Tęsknię za moją młodością, którą zostawiłem w Polsce” (M, 82, Wieluń), „Tęsknię za rodziną, znajomymi” (K, 80, Tarnopol), „Tęsknię za ojczyzną” (K, 83, Smolany). Dla badanych tęsknota jest impulsem do podtrzymywania tego, co „utracone, bo pozostawione w ojczyźnie”, w rodzinach założonych na emigracji: „Przez 40 lat marzyłam, by wrócić. Teraz jestem stara, a tutaj mam dzieci i wnuki. Tutaj pielęgnuję Polskę i dzielę się, jak mogę, tym co pozwala mi wciąż czuć się Polką i przekazywać to dzieciom i wnukom” (K, 82, Dubno, Wołyń).

Badani mają silne poczucie tożsamości narodowej (dominujące przywiązanie symboliczno-afektywne). Ich pragnieniem jest przekazanie młodym pokoleniom własnych wartości oraz historii, kultury i tradycji charakterystycznych dla Polski. Tylko tak bowiem przetrwa polskość na obczyźnie i w poczuciu tożsamości młodych pokoleń będzie obecna w Kanadzie. Ważne jest dla nich, by nie zapomnieć o swoich korzeniach, by pamiętać o narodowości, pochodzeniu przodków i tym, co pozwala zaznaczyć swoją obecność w tyglu wielu kultur żyjących w Kanadzie. Wśród badanych osób były też takie, które uznały, że ich misja (wychowania w tradycyjnych wartościach, religii, tradycjach) wypełniła się i mogą wrócić do ojczyzny. Jedna z badanych stwierdziła: „Marzę o powrocie i już podjęłam taką decyzję, wracam na stałe do Polski. Wychowałam troje wnuków, przekazałam wszystkie najważniejsze wartości, czuję, że dobrze ich wychowałam, że czują się

Polakami. Teraz już mogę spełnić moje marzenie i tęsknotę za Ojczyzną – Polską. »Pan daje siłę swojemu ludowi« i mnie też» (K, 87, Suchodębie k. Lublina).

Tożsamość narodowa seniorów mieszkających na obczyźnie jest, tak jak tożsamość narodowa każdego człowieka, rodzajem tożsamości społecznej. Dla osób starszych żyjących na obczyźnie jest szczególnie ważna dla pozytywnego funkcjonowania w zmieniającym się i dynamicznym świecie. Podzielana przez osoby o pewnych wspólnych cechach, pozwala na redukcję egzystencjalnych niepokojów, jest gwarantem pewnej ciągłości i warunkiem sensu życia dzięki temu, że osoby tworzące wspólnotę narodową na obczyźnie mocno wierzą, że tym, co podtrzymuje ich wspólnotę w kraju, w którym obecnie żyją, jest silna wiara w podzielane poglądy, wartości i tradycje (por. Skarżyńska, 2008, s. 56). Doświadczenia patriotyzmu, poczucie tożsamości narodowej i będąca ich efektem transmisja wartości oprócz silnej identyfikacji z krajem pochodzenia daje osobom starszym poczucie bezpieczeństwa i jest impulsem do „zakorzeniania” wśród młodych Polaków żyjących czy urodzonych na obczyźnie wartości narodowych i poprzez to kształtowania narodowej tożsamości.

Rzetelna wiedza o kulturze, specyfice narodu i jego historii przekazywana przez osoby starsze młodszym pokoleniom, szczególnie w przypadku życia na obczyźnie, sprzyja budowaniu poczucia tożsamości, dumy z przynależności do grupy narodowej oraz gotowości do podejmowania działań na rzecz rozwoju zarówno kraju pochodzenia, jak i zamieszkania. Ponadto w perspektywie egzystencji osób starszych postrzeganie siebie „jako części większej całości, wspólnoty, która trwa i przetrwa dłużej niż nasze życie, jest skutecznym sposobem pozbywania się – czy przynajmniej redukcji – owego lęku” (Skarżyńska, 2008, s. 56–57), który wywołuje niepewność, poczucie zagrożenia współczesnego świata, a także świadomość nieuchronności własnego przemijania, utraty bliskich czy tego, co cenimy (Skarżyńska, 2008, s. 56).

WNIOSKI DLA EDUKACJI KULTUROWEJ NA OBCZYŹNIE

Z badań prowadzonych przez J. Nikitorowicza wynika:

Z jednej strony pokolenie najmłodsze próbuje sięgnąć po elementy dorobku kulturowego generacji starszych, traktując przekaz tradycji jako podstawę integracji grupy, uznania i szacunku do wartości własnej grupy, z drugiej wydaje się nie dbać o tradycje, wykazując obojętność, deklarując, że odczucia wywoływane przez świadomość przynależności do grupy narodowej nie mają znaczenia. (Nikitorowicz, 2005, s. 16–17)

Nieco inaczej przedstawia się to w rodzinach badanych osób. Mianowicie badani raczej podkreślali zaangażowanie młodszych pokoleń w podtrzymywanie tradycji, kultury rodziców i dziadków. Być może odpowiedzialność osób star-

szych za kształtowanie tożsamości narodowej w rodzinie przyczyniła się do tego, że poczucie przynależności do grupy narodowej ma spore znaczenie.

Kiedy młodzi ludzie zdobywają i pogłębiają wiedzę o kraju pochodzenia swych przodków, o ludziach, obyczajach i kulturze i łączą to z tradycjami własnej rodziny, wówczas istnieje prawdopodobieństwo, że ugruntuje się w nich tożsamość narodowa (religijna również). Ponadto wzrasta odpowiedzialność młodych za transmisję kultury w kolejnych pokoleniach, a więc także poczucie odpowiedzialności za budowanie postaw patriotycznych wobec własnego narodu i kraju pochodzenia.

Wychowanie ku wartościom patriotycznym i tożsamości narodowej bierze swój początek w rodzinie, następnie zaś – w przypadku zamieszkiwania na obczyźnie – w instytucjach edukacyjnych, takich jak „szkółki niedzielne” czy Polskie Instytuty. Wychowanie ku tym wartościom, aby osiągnęło cel, musi być podejmowane permanentnie od najmłodszych lat, a w wieku dojrzałym musi przekształcić się w proces samowychowania i samodoskonalenia w perspektywie troski o zachowanie tożsamości narodowej w wielokulturowym świecie. W tym procesie niezwykle ważne jest świadectwo życia, świadectwo tożsamościowe osób starszych, które wyjechały na obczyznę w celu poprawienia sytuacji ekonomicznej lub w obawie przed sankcjami ze strony komunistycznych rządów. Wartości patriotyczne (wolność, odpowiedzialność, sprawiedliwość, solidarność, rodzina, praca, ojczyzna, szacunek, dobre obyczaje, honor, wierność) funkcjonujące w żywym świadectwie życia osób starszych mieszkających na obczyźnie są najbardziej efektywnym sposobem przekazywania dziedzictwa tożsamości narodowej młodszemu pokoleniu. Doświadczenia tożsamości narodowej osób starszych, „osobiste znaczenie i bliskość wiedzy, bliskość i żywość treści, jej znaczenie w przeżyciach, możliwość osobistego zaangażowania i przeżywania, użyteczność, przykłady z życia najbliższych, relacje z doznań i przeżyć rodzinnych i najbliższego otoczenia” (Nikitorowicz, 2005, s. 20) są zatem podstawowymi elementami wychowania młodych Polaków żyjących na emigracji. Rozwijanie poczucia tożsamości narodowej nie stoi w opozycji czy niechęci do innych kultur, narodów czy innych tożsamości narodowych. Wręcz przeciwnie – umożliwia budowanie siebie, w pełni czerpiąc z doświadczeń teraźniejszych i przeszłych, aby funkcjonować tu i teraz oraz kiedyś (umożliwia otwartość na innych).

Edukacja formalna i nieformalna jest:

(...) drogą do urzeczywistnienia kultury i środkiem kreującym tożsamość kulturową. Działalność edukacyjna skierowana jest na doświadczenie i rozumienie rzeczywistości, dokonywanie zmian społecznych, ustawiczne próby zrozumienia siebie i innych. Organizując „usensownione przeżywanie”, stwarza warunki i wdraża do przemyślanych i świadomych działań, korzystając z siły i mocy aurytetytów, osób znaczących oraz wartości kreujących kulturę. (Nikitorowicz, 2005, s. 23–24)

Przeprowadzone badania i ich analiza przyczyniły się do sformułowania następujących wniosków dla praktyki edukacyjnej:

- wychowanie młodzieży polskiego pochodzenia żyjącej na obczyźnie należy dopełniać edukacją z zakresu dziedzictwa kulturowego i tradycji charakterystycznych dla Polski,
- wychowanie należy opierać na tradycyjnych uniwersalnych ogólnoludzkich wartościach w dążeniu do budowania własnej tożsamości osobowej, kulturowej i narodowej,
- istotne jest prowadzenie działań promujących historię Polski, kulturę, tradycję i wartości narodowe, zarówno w mediach, podczas różnego rodzaju imprez okolicznościowych organizowanych przez instytucje, jak i w trakcie systematycznych prowadzonych zajęć czy warsztatów edukacyjnych,
- konieczne jest uświadamianie wartości budowania poczucia tożsamości w oparciu o tożsamość i kulturę narodu polskiego poprzez organizowanie spotkań międzypokoleniowych oraz z udziałem znanych Polaków mieszkających na obczyźnie,
- należy zintensyfikować współpracę z instytucjami edukacyjnymi (jak szkoły, przedszkola, ośrodki kultury itp.) w celu włączenia do treści wychowania elementów związanych z kulturą i tradycją zgodnie z pochodzeniem kulturowym i narodowym.

BIBLIOGRAFIA

- Boksański, Z. (2006). Polacy o sobie: autoidentyfikacje i samooceny. *Kultura Współczesna*, 1(47), 39–48.
- Böhm, W. (2002). Über die Unvereinbarkeit von Erziehung und Therapie. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Pädagogik*, 2(78), 127–151.
- Frankl, V.E. (1976). *Der wille zum Sinn. Ausgewählte Vorträge über Logotherapie*. Bern–Stuttgart–Wien: Verlag Hans Huber.
- Kłóskowska, A. (1996). *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: PWN.
- Niezabitowski, M. (2007). *Ludzie starsi w perspektywie socjologicznej. Problemy uczestnictwa społecznego*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Nikitorowicz, J. (2000). *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej*. Białystok: Trans Humana.
- Nikitorowicz, J. (2005). Kreowanie tożsamości dziecka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo. W: J. Izdebska, T. Sosnowski (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa* (T. 1: *Telewizja i inne mass media w życiu dziecka – wyzwaniem dla edukacji medialnej*; s. 15–26). Białystok: Trans Humana.
- Nikitorowicz, J. (2007). *Edukacja międzykulturowa. Kreowanie tożsamości dziecka*. Gdańsk: GWP.
- Obuchowski, K. (1983). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: KiW.
- Obuchowski, K. (1990). Wprowadzenie do problemu sensu życia. W: K. Obuchowski, B. Puszczewicz (red.), *Sens życia* (s. 14–20). Warszawa: Nurt.

- Obuchowski, K. (2000). *Psychologia dążeń ludzkich*. Warszawa: PWN.
- Pikuła, N.G. (2016). *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Skarżyńska, K. (2008). Rodzaje patriotyzmu. Czy i jak osobiste doświadczenia oraz wychowanie różnicują postawy narodowe? W: M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty* (s. 77–72). Gdańsk: GWP.
- Tibbitts, C. (1960). *Handbook of Social Gerontology*. Chicago: University of Chicago.
- Zych, A.A. (2009). *Przekraczając smugę cienia. Szkice z gerontologii i tanatologii*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

SUMMARY

The article is focused on the category of national identity in the perspective of realizing the meaning of life and satisfying social needs by older people living in a foreign country (Canadian Polonia). In relation to the theory of identity formation and life in a multicultural world, the subject of research was patriotic attitudes of the elderly. The aim of the research was to diagnose and describe how elderly people born in Poland and living abroad understand their homeland, national identity. The research problem has the form of a question: What is the role of the elderly in building the national identity of people living abroad? The research was conducted with the qualitative interview method. In order to show the importance and value of actions taken by the elderly to shape the national identity of young generations, an interview was conducted among 36 seniors living in Canada. With regard to their experiences and needs related to the transmission of culture and national traditions of Poles, they indicated their role and importance in the shaping of national identity and the need for the commemoration of national traditions in order to cultivate the values characteristic of the Polish nation. The final conclusions propose actions enabling shaping the national identity of people living abroad.

Keywords: identity; senior; meaning of life